

СЛОБОДАН
СТАНИШИЋ

ЖИВОТ СРПСКИХ СРЕДЊОВЕКОВНИХ ВЛАДАРА

ДУШАН,
ДЕЧАК НА
ПРЕСТОЛУ

Роман о детињству и раној младости
српског владара Душана Силног

 Izdavaštvo
vulkan

Београд, 2015.

КАДА ЈЕ 6. ЈАНУАРА 1322. крунисан за краља српских и приморских земаља, Стефан Урош Трећи прогласио је младим краљем сина Душана и поверио му на управу Зету. Млади краљ је одмах тамо одјахао у пратњи највернијих пријатеља.

Тада је имао тринаест година. Старе књиге кажу да је већ у том добу испољавао све одлике правог владара. Био је одлучан, неустрашив и племенит...

(Забележио Прибац Хребџановић, велики слуга у дворцу на Дримцу, 6. фебруара 1322. године.)

ПРВИ ДЕО

ВУЦИ СРЕБРНИХ ШУМА

1.

Чувари краљевој сна

ДЕЧАК ЈЕ СПАВАО на ливади. Дисао је дубоко и равномерно, опуштених образа преко којих је шетало мирно, јутарње сунце. Кад би га ко угледао, закључио би, по бледилу лица, како ноћима није спавао, што би одговарало истини. Сада је стекао заслужен сан без снова, овде на ливади озеленелој и цветној, прекривен небом и опијен мирисом неуобичајено топлог пролећа. Расан, негован коњ, који је пасео у близини, као и златом извезена одећа, показивали су да није реч о простом човеку из народа, какви се често могу видети где спавају по ливадама. Све је на њему одавало знаке високог господства, могло би се рећи и више од тога. Као да се природа умирила, нигде поветарца, цвркута или било којег сличног звука који би могао ометати сан праведника.

Али не знају то сви.

– Угринееее!... Слушај, Угрине! Нећу да ме оставиш овде, јеси ли разумео?

Високо кошчато девојче, одевено у просту, једноставну хаљину, пратило је брата. Са пристojног растојања, пребацује му што је оставља.

– Зар не памтиш што ти рекох, Расулија? Врати се кући. Тамо је женама место!

– Ако њима јесте, мени није. Хоћу са тобом, зар не разумеш кад ти се лепо каже?

– Ама, ти не разумеш, тврда женска главо. Пошао сам да служим краљу.

– Е па, и ја ћу да служим краљу. Нећу да седим код куће.

Угрину је било десетак година. Онижег раста, плећат, набијен, сада се још више погну, па љутито начини неколико корака унатраг.

– Шта ме брига за твоје фантазије. Иди својим путем. Чувај овце негде!

Девојче обема рукама испружи дуг дренов штап, који је чврсто стискала:

– Ми не чувамо овце, Угрине. Хвала ти на савету. Кад је то тако лепо, иди ти па их чувај.

Сад момче застаде увређено:

– Какве су то глупости? Ја да чувам овце? Ја? Па свака будала зна да Чутурило може да буде само ратник.

– Онда то важи и за мене, пошто сам и ја Чутурило.

– Расулија, последњи пут ти велим, врати се кући!

– Још озбиљније ти поручујем да нећу. Уосталом, остави ме на миру.

Ту се окрене као да ће поћи на другу страну.

– Ма куда ћеш? – упита Угрин, снебивајући се.

– Шта те брига! Иди ти да сам будеш ратник.

– Каква је то галама тамо? Зар мислите да цео свет мора да слуша ваше глупости? – стиже са стране оштар, претећи глас.

Брат и сестра се изненађено окренуше према шумарку. Тамо је стајао овисок мршав дечак. Био је обучен као млади великаш – свилена кошуља, чакшире од скупог сукна, чизме од јеленске коже. Прса су му красила крупна дугмад и широк златан вез. О појасу кратак мач у корицама што светлуцају.

– Ко си ти? – упита Угрин Чугурило.

– Прво, не можеш ти мени постављати питања. Друго, ако си пошао код краља, као што кажеш, говори тише. Он спава.

Придошлица се, на ове речи, трже и поче да се осврће.

– Ко спава? – упита својим крупним гласом његова сестра, која је стајала мало даље и није могла добро да чује цео разговор.

Обојица се бесно окренуше ка њој.

– Расула, смири се већ једном и говори тише – просикта Угрин.

Девојче им тихо приђе и прошапта, показујући да је на висини задатка:

– Не спава ваљда стварно краљ? – додаде откривајући да је, ипак, све чула.

Млади властелин их покретом позва да пођу за њим.
Док су ишли кроз шуму, упита полушапатом:

– Какво је то чудно име добила твоја сестра?

– Расулија? То је врх планине. Мајка је крупно носила, мислили смо биће мушко. Чак и име припремили да чедо буде високо као брдо. Роди се женско, а име остаде. И расте, брате, планински, већ је за три главе виша од свих вршњака.

– А откуд теби идеја да служиш у краља? – упита онај са осмехом.

– И стриц ми је служио. Сад долази моје време. У нашој породици важи правило: увек по један Чутурило уз краља. А ко си ти?

– Новак Гребострек – рече онај и пружи руку. Угрин му се очигледно допадао.

Уто избише на пропланак оивичен јелам и боровима, по којима су шуму звали Сребрна. На средини, обасјан сунцем, као да је чедо вила, спавао је млади краљ. Тројка застаде. Ћутали су и гледали као да не верују својим очима.

– Зар је то Душан? – упита, најзад, Расулија. – Леп је као божји син.

Онда мало поћута, па додаде:

– А што спава на ливади као какав пастир? Зар му није лепше у двору?

– Откако му је мајка умрла, изгубио је сваки сан. Ноћима ока није склопио. Јутрос је изјахао као да га ђаво гони.

– Јеси ли ти већ на служби код њега, Новаче? – упита Угрин.

– Не, нисам још. Имам проблема са дедом. Али бићу ускоро, надам се.

Тада поче да се догађа нешто необично. С друге стране, из шуме која је била знатно виша од ове на чијој су ивици стајали, почеше да се појављују тамне силуете. Било их је двадесетак. Осврћући се, први махну руком онима иза себе, па хитро падоше земљи. Потом наставе да се крећу пузећи, као змије.

Душанов коњ тог трена узнемирено зарже, дајући знак господару да се опасност приближава, али млади краљ је спавао чврстим сном.

– Ово не слути на добро – рече Новак забринуту.

Сенке су већ изашле из шуме и добијале облике чупавих, крволочних људи, који су стварали круг око уснулог младића.

– Е, нећете злотвори! – цикну Расулија, па појури што је ноге носе. Стигавши до разбојника, који су још мигољили кроз траву, поче да их удара дреновим штапом, као да тамани змије.

– Ма бежи, гуско! – викну храпави глас. Човек потом скочи па, држећи мач обема рукама, замахну према девојчету. Али она је бржа. Фијукну дреновина и распали га преко долактице. Нешто пуче, при чему штап оста цео, а мач испаде из клонулих шака.

– Јаооо, поломи ми руке, отровница! – јаукао је нападач, окрећући се око себе као да ће му од тога бол проћи.

За то време пристигоше Новак и Угрин. Први трже мач из корица, а други дограби онај са земље, па поче неравноправна битка.

Између ногу ратника, као гуштер, извијао се сувоњав, необријан човек, чије су очи колутале на све стране. Када стиже до Душана, исправи се па трже велики нож.

– Тврдоје, заврши с њим, ми ћемо растерати дечурлију
– довикну крупан космат разбојник велике риђе браде.

2.

Стефана море брије

НА ДВОРУ СРПСКОГ КРАЉА Стефана Уроша Трећег, кога су сви звали кратко Стефан, месецима је владао потпуни мир. Разлог је изненадни губитак краљице Теодоре, коју народ није сматрао само животном сапутницом, већ сапатницом краља, чија судбина није била највеселија. Оженивши се њоме, не баш у цвету младости, што ће рећи да је био близу тридесетој, већ је стекао судбу невољника. Но, то што је био талац код татарског кана Ногаја, само је почетак зле судбе Стефанове. Тек је пред њим неуспешан и трагичан сукоб са оцем, ослепљење, дуго изгнанство у Цариграду. Па и краљ је постао готово случајно, пошто је силом божје правде прогледао у току борбе за престо. Све време уз њега је била супруга, пореклом са бугарског двора, будућа краљица, болничарка, куварица, праља, укратко, жена која обавља све кућевне дужности из чисте привржености своме мужу. Кад је, најзад, села на престо уз Стефана, Теодора једва да састави годину дана. Њена изненадна смрт потресла је целу Србију. Краљ се

повукао у дворца где је, сакривен зидинама Неродимља, дуго патио.

Готово да никога није ни примао. Држава је дејствовала преко наређења која је достављао писмено. Али освану дан значајне посете. По личном Стефановом позиву, појави се наочит леп човек, достојанственог покрета и одеће, стари пријатељ, велики војвода Јован Оливер. Двор, који је данима очекивао да се нешто значајније догоди, запази како су се и Стефан и Оливер веома обрадовали сусрету.

Пошто су се испричали о минулим данима, краљ постави наивно питање, које је одавало утисак да он, ипак, због нечега веома брине:

– Јесте ли одлазили до двора на Дримцу, војводи?

Јован Оливер је одмах запазио да краљ не пита је ли био у гостима код младог краља Зете, Душана, већ само спомиње двор. Одавно је сумњао да се Стефан прибојава снаге свог младог сина, иако за то није имао разлога.

– Био сам, ваше високо краљевство. Чак неколико пута. Ваш син, млади краљ Душан, везао се за мене колико и ја за њега. Све је почело по вашој жељи и по вашем налогу, од његовог раног детињства.

– Чујем да се тамо окупља млађарија. А знате како је, младост лудост, да не крену једном на старије...

– Дубоко сам уверен да Душан никада неће кренути на свога оца – одговори Јован, погађајући у средиште мете. – Он је сувише ваљан, сувише добро васпитан, сувише поштује, и пре свега, воли свога оца. Истовремено, морам вам рећи, тешко је погођен губитком мајке.

– Знам то... – одврати Стефан, па направи кратку паузу.

– Зато сам вас и звао, велики војвода.

У народу се пронео глас да краљ намерава да се жени поново, Јован Оливер је то чуо. Но, осећао је да ово саопштење није главни повод његове посете. Да је желео савет, Стефан би га позвао много раније. Овако, постоји неки други разлог, војвода је увек зван кад је био потребан његов мач.

– Сигурно си већ добро упознат. Народу треба краљица, живот тече даље, морамо нешто предузети, зар не?

– Све знам, ваше високо краљевство. Знам да сте се одлучили за Марију Палеолог, византијску принцезу...

Стефан одмахну руком:

– Увек си био поверљив и искрен. Зато сам у тебе веровао. Тако и сад. Не бих те звао да треба да идемо у врт и миришемо цвеће...

Овде краљ поново ућута. Као да се снебивао при покушају да саопшти нешто непријатно.

– Како је на твом двору? – упита изненада.

– Добро.

– А жена твоја, Росина, како је?

– Мало болешљива, ништа ново.

– Можеш ли напустити двор за неко време?

Јовану Оливеру је ово отезање постало непријатно.

– У вашој сам служби, високо краљевство. Према томе, могу свој дворца напустити увек, дању, ноћу, лети, зими, кад је потребно.

Краљ Стефан поново мало поћута па превали преко усана:

– Наша будућа краљица је отета. Од мене се тражи откуп.

Војвода се поклони:

– Не треба то да вас брине. Преузимам обавезу на себе. Краљ одахну, видело се да му је лакнуло.

– Изабери пратњу, можеш узети и своје. Наравно, уколико желиш неког посебно...

– Не бих никога силом, мој краљу. Али ако би могло...

– Кога, само реци.

– Није баш угодно, сваки час треба да постане отац...

– Сви смо ми постајали очеви и слушали краља. Зашто би Југ-Богдан био изузетак!

3.

Јак са њородицом

НАПАДАЧ ЈЕ ВЕЋ високо дигао нож, спреман да једним ударцем убије младог краља. Већ је уживао у ономе што намерава да учини, већ је направио онај познати зликовачки застој у ваздуху, који предстоји извршењу злочиначког дела, кад се зачу страшан, нестваран урлик. У следећем трену, из Сребрне шуме излете огроман вук, који је грабио крупним скоковима према зликовцу. Тврдоје застане скамењен, затим му велики нож испадне из руке. Он се окрене и зажди између осталих, према обронку шуме.

Вук дојури и скочи на Душана. Борба за тренутак престаде. Сви су у чуду гледали шта се догађа. Држећи предње шапе на краљевим грудима, дивља звер је наставила да урла. Окретала је своју велику главу укруг, као да прети свакоме ко се приближи.

Душан се трже.

– Јак – рече буновно. – Јак, шта ти је? Што ме будиш?

Затим се дозво свести и погледа око себе. А приказ је личио на смешан сан. Дивљачки ратоборна, као штап

танка девојка витла мотком тукући по главама слуђене, неспретне ратнике. Сељаче у овчем гуњу, чврсто и стабилно на својим раскреченим ногама, маше мачем не дозвољавајући било коме да приђе. Испред њега, господски обучен дечак, вешт на мачу, једини прави учен борац, расте-рује хорду.

– Склони се, Јак – рече Душан благо и помилова вука по глави. Затим се придиже па крену лагано да се умеша у борбу. Када је тога јутра изјахао из дворца на Дримцу, није понео мач. Он је краљ Зете и ту нема потребе за оружјем, био је свој на своме. Сада застане за тренутак и погледа низ бојиште. По ко зна који пут налази се у истој ситуацији. Непознати људи покушавају да га убију, увек у трену кад се томе најмање нада.

Душан крену голорук. Мајка га родила стаситог, од свих вишег растом и ширег у раменима. Никада се ничега није плашио. Попут некога ко ради свакодневни посао, сачека првог нападача, избеже замах мачем, ухвати га за руку и, преко рамена, тресну о земљу. Затим, као да неваљалом детету склања из руке нешто што није за њега, узме му оружје.

– Навали, још увек нас има двадесет пута више – нареди онај вођа.

И навалише сви на једнога. Али разбојницима је врло брзо постало јасно да ударају о зид. Како су налетали, тако су се одбијали од снаге Душановог замаха. Попут верног саборца, уз краља је све време био Јак. Он је искусан борац, препознавао је претње мачем. Кренуо би, па застао

само за онолико колико противник замахне, чим замах прође, Јак скаче и страшно уједа за руку. После тога, уједени је ван борбе. И ово је било правило, вук никога није клао, само је онеспособљавао противника.

С јужне стране шуме, из правца Душановог двора, изронише четири сјајна ратника, на златом украшеним коњима. Чим улетеше међу зликовце, гомила се разбежа. Разјуривши лупеже, они се вратише, сјახаше у исти мах, па клекнуше.

– Краљу Душане, Которани вас поздрављају. Вама смо на верној служби.

Душан препозна сјајне младиће из града Котора, његове вршњаке, синове добрих пријатеља његовог оца краља Стефана.

– Хвала, браћо Которани. Да се рукујемо – рече млади краљ и пружи десницу, што је био знак посебног поштовања.

Никола Бућа представио се први. – А ово су моји пријатељи Тома Бугон, Трифун Паскоја и лекар Антонио де Монтефлоро.

Душан стисну руку свима.

– Ваше високо краљевство – обрати се доктор Антонио – овде ће бити доста посла за мене. Али тај вук...

Душан се осврну:

– Јак – рече, а овај се осети позваним да притрчи и приљуби му њушку уз ногу увежбаним покретом. – Не брините, он је питом. Добио сам га док је био штене. У последње време је, изгледа, одлучио да се осамостали. Без најаве нестаде са двора, мора да се заљубио...

Као да је разумео сваку Душанову реч, Јак упиљи своје крупне, кестењасте очи у њега, па се окрену и одјури некуд.

– Чим смо сазнали да нисте на двору, похитасмо да вас нађемо – настави разговор Никола Бућа, као да се правда.

– Позвао сам вас због важног посла – рече Душан. – О томе ћемо доцније.

Затим се окрену младој тројци која се онако јуначки борила.

– Данас сте били веома срчани. Наградићу вас.

Новак се поклони:

– Мени награда не траба, краљу.

– Ни мени! – додаде Угрин Чутурило.

– Ни мени! – придружи им се Расулија.

Душан скупи усне неколико тренутака, као да премишља.

– Јеси ли разговарао са дедом, Новаче?

– Шта има да разговарам. Ваљда нешто могу и сам.

Краљ Зете се намршти.

– Добро, идемо сви на двор. Али још се не може. Има овде неких што желе да представе породицу.

Из шуме поново дојури Јак, а за њим четири савршено иста црна вучића. Само имају сиви белег на челу. За њима, на одстојању, као снег бела вучица, не прилази сувише, још не верује људима.

– Како су лепи – цикну Расула. – Пљунути отац.

– Само немој да их милујеш – нареди Душан. – Однеће у шуму наш мирис. Јак је нешто друго. Он је пола човек пола вук. А за вучицу, Јак, одајем ти пуно признање.

– Богме, лепа је као краљица – рече Никола Бућа задивљено.

– Да, нас двојица смо слични. Умемо ми да изаберемо наше даме – рече Душан док су му мисли летеле у далеко Трново, код Јелене. Последњих дана често је мислио на њу.

– А можда и оне бирају нас – додаде па се вину на коња. Которани примише децу за собом и одјурише ка дворцу на Дримцу.

Вучја породица гледала је кратко за њима, па и она крену у шуму, својој кући...

4.

Југ-Боџдан сѣиже у ѿесму

ВОЈВОДА ВРУТКО ИМАО ЈЕ БЕЗБРОЈ НАДИМАКА. Звали су га Вруја, Врујица, Вратко, а најчешће – Југ-Богдан. Кажу да му је то име лично наденула његова жена Јевросима.

Лице му је било глатко, пошто није волео браду и бркове. Увек ведар, дружељубив, душеван, омиљен у друштву, био је опасан ако га ко наљути. Говорило се у народу – „Ако Југ-Богдан обори веђе, склањај му се с пута!“

Једном је Југ са мајсторима намештао огроман дрвени дирек у штали. Посао им није ишао од руке, што их је све доводило до беса.

– Тешане, боље иди и састављај песме – говорио је Југ једноме од својих помоћника, који је збиља био даровит поета.

Уто загалми стражар са куле, али на то Југ не обрати пажњу. Одмах затим, ето ти Јевросиме. Била је бременита, стомак јој је личио на велику лопту.